

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Подана загальна характеристика педагогічних умов щодо гендерного виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури. Проаналізовано методологічні засади як механізм гендерного виховання особистості та його прояву у вчинках, поведінці та діяльності.

Ключові слова: генерне виховання, педагогічні умови, особистість.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування системи освіти в Україні увагу акцентовано на необхідності вивчення та осмислення різних аспектів гендерної проблематики, зокрема, формування гендерної ідентичності молодого покоління в процесі фізичного виховання. Одним з пріоритетних напрямів державної політики в розвитку основної школи є її спрямованість на виховання учнів різної статі, урахування вікових та статевих особливостей хлопців і дівчат у процесі формування цінностей фізичної культури та здорового способу життя. Це зумовлено суттєвими змінами, що відбулися в змісті, формах і методах виховної роботи на уроках фізичної культури, де на першому місці постали особистість вихованця, урахування рівня здоров'я, фізичного розвитку, стану фізичної підготовки в контексті сучасних тенденцій диференціації, гуманізації та гуманітаризації фізичного виховання на основі особистісно орієнтованого підходу.

Аналіз досліджень і публікацій. Загальна характеристика педагогічних умов щодо гендерного виховання учнів основної школи потребує з'ясування кількох питань. По-перше, це визначення того, що ми розуміємо під терміном „педагогічні умови”; по-друге, це визначення й опис тих методологічних засад, з огляду на які ми вважаємо можливим і доцільним виявити механізми гендерного виховання особистості та його прояву у вчинках, поведінці та діяльності.

До визначення терміна „педагогічні умови” існує кілька підходів. Прихильники традиційного підходу подають педагогічні умови як зовнішній чинник, який істотно впливає на педагогічний процес, тією чи тією мірою свідомо сконструйований педагогом, який припускає, але не гарантує певний результат [8].

С. Гончаренко, М. Дуранов та ін. дослідники визначають педагогічні умови як сукупність заходів (об'єктивних можливостей) педагогічного процесу. Такої ж думки дотримується й І. Андреев, який розглядає педагогічні умови через сукупність змісту, методів, організаційних форм навчання та виховання [1, с. 44 – 50].

Л. Найн визначає педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, засобів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених завдань [7].

М. Зверева під педагогічними умовами розуміє змістовну характеристику компонентів, що конструюють педагогічну систему. Як компонент вона виділяє зміст, організаційні форми, засоби навчання та характер взаємин між учителем та учнями [4].

У контексті гендерного виховання Т. Титаренко стверджує, що формування ментальних та інституціональних засад статевої соціалізації в школі має здійснюватись за таких умов:

- рівномірної репрезентованості осіб жіночої та чоловічої статі в педагогічному колективі;
- колективи, у яких хлопчики й дівчатка навчаються разом, потребують від учителів – і чоловіків, і жінок, які працюють з ними – достатнього рівня гендерної соціальної зрілості, постійного діалогу учителів з учнями, дівчаток з хлопчиками як засобу досягнення взаєморозуміння та любові;
- робота у змішаних класах вимагає ретельного добору вчителів, які матимуть спеціальну необхідну підготовку для здійснення статевого виховання;
- виховна робота з учнями різної статі не повинна мати узагальненого та уніфікованого характеру, вона має орієнтуватися на індивідуальні особливості, можливості та потреби кожної

конкретної дівчинки та кожного конкретного хлопчика .

С. Вихор установила, що ефективність гендерного виховання визначається сукупністю педагогічних умов, а саме: реалізація гендерного підходу в організації особистісно зорієнтованого виховання; формування гендерної чутливості вчителів, учнів, батьків; використання в освітній практиці результатів гендерного аналізу змісту навчально-методичної літератури з метою пом'якшення впливу гендерних стереотипів на суб'єктів навчально-виховного процесу; реалізація змісту гендерного виховання в процесі вивчення факультативного спецкурсу „Гендерні стереотипи” [3].

Аналіз результатів останніх наукових досліджень показав, що на гендерне виховання впливають нові форми навчання, у яких відмовляються від муштри, агресії на користь м'якості, делікатності та поваги. Учні, учениці та викладачі є партнерами, які спільно й активно планують зміни, оцінюють якість досягнутого, відкрито обговорюють конфлікти й знаходять засоби їхнього вирішення. Сама організація навчального процесу припускає відкритість і гнучкість, можливість експериментів і альтернативних рішень поряд з традиційними. Ці основні положення ми враховували при розробці педагогічних умов гендерного виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури.

Мета статті – розробити теоретично обґрунтовані педагогічні умови гендерного виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури у загальноосвітніх навчальних закладах.

Завдання статті -розкрити особливості педагогічних умов гендерного виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури.

Результати дослідження. На основі теоретичного аналізу та внаслідок опрацювання соціологічної та психолого-педагогічної літератури нами обґрунтовані педагогічні умови гендерного виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури:

- урахування вікових та статевих особливостей хлопців і дівчат основної школи на уроках фізичної культури;
- набуття знань про сутність гендерного виховання;
- використання інтерактивних методів навчання, що сприяють гендерному вихованню підлітків;
- створення мікро- та макросередовища, спрямованого на гендерну адаптацію учнів основної школи.

Обґрунтування першої педагогічної умови – **урахування вікових і статевих особливостей хлопців та дівчат основної школи на уроках фізичної культури** – зумовлена тим, що успішність гендерного виховання визначається характером прояву індивідуальних психофізіологічних особливостей сприйняття навчального матеріалу, засвоєння знань, умінь і навичок хлопцями та дівчатами.

Чимало дослідників зосереджують свою увагу на гендерних відмінностях у підлітковому віці. Е. Доуван уважає, що в підлітковому віці в дівчині відбувається злам у процесі соціалізації, оскільки вона розуміє, що повинна відмовитися або приховати своє прагнення до індивідуального успіху, зменшити амбіції в ім'я основних цілей: стати дружиною й матір'ю [6].

Цю тезу підтверджують емпіричні дослідження Л. Попової, згідно з якими в підлітковому віці здібні дівчата знижують рівень соціальних досягнень, змінюють професійну орієнтацію на обслуговувальні, допоміжні види праці. Дослідниці пояснюють такі факти впливом гендерних стереотипів [9].

В. Бальсевич звертає увагу на те, що фізична культура як явище громадського життя є важливим чинником різнобічного й гармонійного розвитку особистості. Фізична культура, яка виявляється в різних формах занять фізичними вправами, дозволяє реалізувати не тільки природну потребу в русі та у фізичній активності, але, крім того, дає змогу цілеспрямовано вдосконалювати біологічну систему життєдіяльності організму через розвиток фізичних властивостей, задовольнити такі соціально значущі потреби, як прагнення до пізнання, спілкування, до найбільш повного самовираження, розвитку естетичних уявлень, переживання позитивних емоцій.

У цьому зв'язку дуже важливо підкреслити, що процес фізичного виховання постає як соціально значуща діяльність, що сприяє розвитку не тільки фізичних, але й духовних здібностей особистості, як цілеспрямованість, активність, дисциплінованість, колективізм, товарицькість,

урівноваженість, ентузіазм, оптимізм, інтереси й уявлення. При цьому важливо зазначити, що кожен вид фізичної підготовки вибірково впливає та ті чи ті сторони розвитку фізичних і духовних здібностей [2].

Аналіз вікових та статевих особливостей учнів основної школи надав можливості визначити, що врахування підліткового віку та статі є основним у впровадженні першої педагогічної умови, оскільки надає можливості хлопцям і дівчатам оцінювати свої гендерні, фізичні та психічні можливості у сфері фізичної культури; формувати психологічні установки в кожного учня незалежно від статі відносно своїх фізичних можливостей, рівня рухових досягнень; набути специфічні рухові навички та вміння, фізичні якості на фоні формування гендерних навичок спілкування з однолітками як основи позитивної соціалізації.

Основним у гендерному вихованні учнів основної школи є наявність знань про сутність гендерного виховання в процесі фізичного виховання. Це зумовило обґрунтувати наступну педагогічну умову – **набуття знань на уроках фізичної культури про сутність гендерного виховання.**

Знання є основним компонентом змісту загальної середньої освіти як результат пізнання дійсності, законів розвитку природи, суспільства, узагальнення досвіду людей, що накопичено в процесі соціально-історичної практики .

У навчальній програмі з фізичної культури для учнів 5 – 9 класів теоретико-методичні знання становлять окремий розділ та спрямовані на засвоєння хлопцями й дівчатами загальних відомостей щодо гігієнічних правил виконання фізичних вправ, правил спортивних ігор, теоретичні відомості впливу фізичних вправ на розвиток основних рухових якостей тощо.

З таких теоретичних позицій ми в нашу експериментальну роботу запровадили теоретичні знання щодо гендерного розвитку особистості як основи успішної життєвої орієнтації, де мають значення теоретичні відомості стосовно вторинних статевих ознак, формування статевої ідентичності дорослої людини, у якій провідну роль відіграє відповідність загальноприйнятим зразкам маскулінності – фемінності.

У цьому контексті ми структурували теоретичні відомості, які надавалися хлопцям та дівчатам вчителями фізичної культури переважно в процесі засвоєння змісту програмного матеріалу з фізичної культури на знання підлітків про свої фізичні можливості й знання, що формують ставлення підлітків до себе і представників іншої статі, а саме: щодо першої групи, то ці знання торкалися переважно знань хлопців і дівчат про свої фізичні можливості, зовнішній вигляд свого тіла, рівень розвитку своїх фізичних якостей (сила, витривалість, спритність та ін.).

Специфіка викладу змісту навчального матеріалу на уроках фізичної культури полягає в тому, що теоретичні відомості надаються в усіх частинах уроку: підготовчій, основній та заключній. Основна спрямованість формування знань сутності гендерного виховання торкалась ознайомлення учнів з гендерною термінологією, розкриттям сутності термінів та понять як передумови ефективного гендерного виховання та підготовки підлітків до реалізації гендерних ролей у суспільстві, історико-психологічних аспектів гендерного підходу в навчально-виховному процесі, гендерної характеристики особистості; формування культури міжстатевих стосунків тощо. Водночас, зважаючи на те, що теоретичний виклад матеріалу не завжди сприймався учнями з цікавістю, застосовувались різні засоби встановлення зворотних зв'язків: інтуїтивно-візуального (вид зв'язку, коли вчитель лише візуально, за зовнішніми ознаками, робить висновки стосовно того, чи розуміють і сприймають його діти) та вибірково-змістового (вид зв'язку, коли під час виконання фізичних вправ учитель ставить запитання, які спонукають учнів аналізувати навчальний матеріал і творчо його відтворювати).

Теоретичні відомості спрямовували в коло гендерної просвіти хлопців і дівчат як механізму досягнення гендерної рівності та соціалізації, формування здібностей до саморозвитку, самоорганізації.

Оскільки для ефективного здійснення гендерного виховання на уроках фізичної культури необхідно, щоб вчитель сам мав глибокі переконання щодо необхідності включення гендерної теорії та її складників до освітнього процесу з фізичного виховання, то серед системи заходів методичного забезпечення важлива роль відводилась методичним заняттям з учителями фізичної культури та батьками за програмою елективного курсу „Гендерне виховання”. Основну увагу приділено поглибленню та розширенню знань щодо актуальності гендерної тематики, використанню ефективних засобів та методів гендерного виховання з метою зміцнення

психологічного й фізичного здоров'я учнів на уроках фізичної культури, для усвідомлення позитивного впливу занять фізичними вправами на гендерне, духовне та фізичне вдосконалення, конкретизації уявлень про фізичний розвиток, формування й розвиток рухових навичок і вмінь, необхідних для реалізації гендерної ролі, гендерної диференціації та ідентифікації, правил і норм гендерної поведінки.

Обґрунтуємо наступну педагогічну умову: **використання інтерактивних методів навчання, що сприяють гендерному вихованню підлітків.** Зазначимо, що в наш час педагоги активно застосовують різні сучасні технології викладання з використанням інтерактивних методів: тренінги, ділові ігри, дискусії, міні-дослідження і т. п. Усі ці методи передбачають постійну рефлексію, тому безперечно можуть сприяти формуванню в дівчат і юнаків гендерної чутливості та егалітарного мислення.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес організований таким чином, що практично всі учні виявляються залученими в процес пізнання, вони мають можливість розуміти й рефлексувати з приводу того, що вони знають і думають. Спільна діяльність учнів у процесі пізнання, засвоєння навчального матеріалу означає, що кожен робить свій особливий індивідуальний внесок, іде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Причому, відбувається це в атмосфері доброзичливості та взаємної підтримки, що дозволяє не тільки отримувати нове знання, але й розвиває саму пізнавальну діяльність і навички взаємодії, переводить її на більш високі форми кооперації й співробітництва.

При інтерактивному навчанні не може бути домінування одного учасника навчального процесу над іншими, однієї думки над іншою, а учні вчаться бути демократичними, критично мислити, приймати продумані рішення, спілкуватися зі своїми однокласниками. Основними складниками інтерактивних уроків є інтерактивні вправи та завдання, які виконують учні.

Ураховуючи специфіку уроку фізичної культури, зазначимо, що найбільш доцільним інтерактивним методом є *робота в малих групах*. У працях багатьох дослідників було визначено, що такий метод надає можливості всім учням (зокрема й сором'язливим) брати участь у роботі, практикувати навички співробітництва, міжособистісного спілкування (зокрема, уміння слухати, виробляти загальну думку, вирішувати розбіжності, що виникають), що часто буває неможливим у великому колективі.

У практиці проведення уроків фізичної культури малі групи утворюються вчителями з однорідним складом за гендерними ознаками: дві групи дівчат та дві групи хлопців або одна група дівчат та одна група хлопців. Разом з тим, досвідчені методисти рекомендують утворювати групи з різномірним складом учнів, включаючи туди сильних, середніх і слабких учнів, хлопчиків і дівчаток, що стимулює творче мислення й інтенсивний обмін ідеями. У нашому експериментальному варіанті робота в малих групах будувалася на особливостях гендерного розвитку з урахуванням емоційного, поведінкового та когнітивного показників розвитку хлопців та дівчат. Для більш ефективного засвоєння змісту навчального матеріалу з гімнастики, легкої атлетики та спортивних ігор спочатку організували навчально-виховну діяльність у парах, де приділяли особливу увагу учням, які з труднощами пристосовуються до роботи в невеликій групі. Потім у групі, яка складається з трьох учнів, а вже потім, коли група здатна функціонувати самостійно, поступово додаємо нових учнів, а де не більше п'яти осіб. При цьому основну увагу приділено створенню такої атмосфери, у якій підліток легко реалізовує свої потреби, з великим бажанням відвідує уроки фізичної культури. Зосередимо увагу на тому, що використання такого методу забезпечує творчу співпрацю між учнями й учителем, впливає на послідовність їхніх вчинків, творчу активність.

У малих групах також проходить засвоєння теоретичного матеріалу з фізичної культури, коли кожен учень може представити свою думку, обговорити проблему свого фізичного розвитку, більш детально розглянути питання гендерних ролей та стереотипів на підставі конструктивних взаємин між учасниками виховного процесу.

Ефективним інтерактивним методом у гендерному вихованні є *„рольова гра”*, яка подобається всім учасникам навчального процесу.

В. Кравець зазначає, що гра є способом прояву гендерних особливостей дітей і відображення рівня сформованості в них гендерну. Саме в грі діти через виконання певних ролей засвоюють уявлення про гендерну поведінку. Гра дає змогу засвоїти не лише соціальні ролі, але й набути навички спілкування та взаємодії з однолітками протилежної статі. Гендерна гра як

форма відображення предметного й соціального змісту діяльності відповідно до статі спрямована на формування адекватної гендерної ідентичності [5, с. 176].

Отже, інтерактивні методи є ефективними при здійсненні гендерного виховання на уроках фізичної культури дівчат та хлопців підліткового віку, тому що надають можливість створити принципово нові виховні ситуації як основи для педагогічної взаємодії на засадах особистісно зорієнтованого підходу. Застосування інтерактивних методів навчання є ефективним, привабливим та цікавим методом роботи зі школярами, завдяки чому підвищується інтерес до уроків фізичної культури та фізкультурно-оздоровчих позакласних заходів, зростає мотивація в учнів вести здоровий спосіб життя, застосовувати набуті знання на практиці, що позитивно впливає на гендерне виховання школярів .

Обґрунтуємо наступну педагогічну умову – створення мікро- та макросередовища, спрямованого на гендерну адаптацію учнів основної школи. Як відомо, сучасна школа розглядається як складна система, у якій виховання й навчання постають у якості найважливіших складників елементів її педагогічної системи. Педагогічна система школи цілеспрямована, само організована, основна мета якої – включення молодого покоління в життя суспільства, їхній розвиток як творчих, активних особистостей. У зв'язку з цим виховна підсистема тісно пов'язана з мікро- і макросередовищем, оскільки середовище в усі часи було важливою рушійною силою розвитку людини й практично найбільш вагомим чинником її особистісного становлення [3].

Грунтуючись на засадах гуманістичної парадигми у фізичному вихованні, широкого визначення набувають сьогодні прагнення знайти своєрідні гендерні стереотипи особистісного зростання дитини в умовах створення емоційно-комфортної атмосфери мікросоціуму, насиченої знаками й символами здорового способу життя, культури стосунків представників різної статі, що характеризується повагою до гідності, почуттів, формуванням гендерної ідентичності та розвитку гендерних стереотипів.

У контексті гендерного виховання розвиток особистості відбувається внаслідок того, що мікро- та макросередовище „програмує” зразки зовнішнього вигляду, стереотипи його оформлення засобами фізичної культури, що допомагає дитині тієї чи тієї статі усвідомити, зробити самостійний вибір на користь фізіологічного стану свого організму, свого фізичного розвитку та зовнішнього вигляду. Такий процес передбачає активізацію самопізнання, формування адекватності самооцінки, створення образу свого „ідеального Я”. Важливість такого розвитку учнів зумовлена тим, що від прийняття (неприйняття) дитиною свого зовнішнього вигляду залежить її впевненість у собі, її гідність, що безпосередньо впливає на манеру гендерної поведінки учнів певної статі. Оскільки в становленні означеного прийняття не останню роль відіграють канони мікро- і макросередовища, пріоритетного значення набуває зняття в дитини можливого комплексу неповноцінності щодо своє зовнішності.

Саме такий підхід до розуміння сутності впливу мікро- і макросередовища, спрямованого на гендерну адаптацію учнів основної школи в процесі фізичного виховання, має стати підґрунтям нового бачення цього процесу, коли середовище перестає сприйматися як своєрідна жорстка „клітка”, яка диктує певні норми і здійснює суворий контроль, а постає „полем”, де розвиваються складні взаємозв'язки, що взаємодоповнюються, вступають у конкуренцію, поверхово розуміються або експериментально перевіряються, становлячи основу індивідуального розвитку дитини.

Висновки. Таким чином педагогічні умови на уроках фізичної повинні спрямовуватись на створення на уроці фізичної культури гендерно-збалансованого простору, коли в процесі засвоєння змісту програмного матеріалу на перше місце виходять взаємини хлопців та дівчат на основі взаємодопомоги, взаємоповаги, постійного аналізу та оцінки розвитку фізичних якостей і формування рухових умінь та навичок відповідно до особистісних цінностей. Така позиція спонукає хлопців та дівчат у колі мікро-та макросередовища демонструвати зразки позитивного ставлення до самого себе, інших людей, діяльності, спілкування, матеріальних та духовних цінностей. Соціальні норми, яких повинні дотримуватись хлопці й дівчата, є не що інше, як гендерні стереотипи, які відображають гендерну культуру суспільства.

Список використаної літератури

1. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития : информационный курс / В.И. Андреев. – Казань : Изд-во Казан. вуза, 1996. – 110 с.
2. Бальсевич В.К. Спортивный вектор физического воспитания в российской школе /

- В.К. Бальсевич. – М. : НИЦ «Теория и практика физической культуры», 2006. – 111 с.
3. Вихор С.Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Світлана Теодозіївна Вихор. – Т., 2005. – 272 с.
 4. Зверева М.В. О понятии «дидактические условия» / М.В. Зверева // Новые исследования в пед. науках. – 1987. – № 1. – С. 29 – 30.
 5. Кравець В.П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В.П. Кравець. – Т. : Джура, 2003. – 416 с.
 6. Махиня Н.В. Особенности гендерного воспитания в Германии [Электронный ресурс] / Н.В. Махиня. – Режим доступа : http://intellect-invest.org.ua/rus/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_arhiv
 7. Найн А.Я. О методическом аппарате диссертационных исследований / А.Я. Найн // Педагогика. – 1995. – № 5. – С. 44 – 49.
 8. Педагогічний словник / відп. ред. М.Д. Ярмаченко, підгот. Н.Б. Копиленко. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.
 9. Попова Л.В. Гендерная социализация в детстве (или Что нужно знать воспитателям о том, как девочки и мальчики научаются «быть женщинами и мужчинами») / Л.В. Попова; под ред. Л. В. Штылевой // Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика. – Мурманск, 2001. – С. 40 – 47.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2012.

И. В. Евстигнеева. Педагогические условия гендерного воспитания учеников основной школы на уроках физической культуры.

Представлена общая характеристика педагогических условий относительно гендерного воспитания учащихся основной школы на уроках физической культуры. Проанализированы методологические принципы как механизм гендерного воспитания личности и его проявления в поступках, поведении и деятельности.

Ключевые слова: *гендерное воспитание, педагогические условия, личность.*

I. Evstigneeva. Pedagogical Conditions of Gender Education Students at the Primary School Physical Education Lessons.

In the research pedagogical conditions of gender education of pupils of primary school were justified and put in physical education classes of general education for the first time. Efficiency of pedagogical conditions of gender education of secondary school pupils in physical education lessons were proved experimentally.

Keywords: *gender education, pedagogical conditions, personality*